

Als er boeken zijn die je leven kunnen veranderen, dan is *De Stad van God* er een van. Het boek heeft, ondanks de eeuwen die verstreken zijn, nauwelijks aan zeggingskracht ingeboet. Het magnum opus van Augustinus heeft vele lezers niet onberoerd gelaten. Dit essay legt uit waarom *De Stad van God* verrassend actueel is, zowel in geopolitiek als persoonlijk opzicht.

Hans Alderliesten, senior adviseur communicatie HGJB en voorzitter CDA Gouda

De Stad van God anno nu

Enkele jaren geleden ontving ik *De Stad van God* van kerkvader Aurelius Augustinus (354-430). Het boek is in alle opzichten een klassieker. Niet een boek dat je op een achtermiddag leest: de editie waar ik over beschik, telt 1295 pagina's. Ik besloot magazines opzij te schuiven om mij op vaste momenten aan het lezen van dit massieve werk te wijden. Dit stond ook in het kader van offensief lezen, een term van Gordon MacDonald. Volgens hem is het effectiever gericht te kiezen

wat je leest in plaats van datgene te lezen wat je min of meer ongevraagd aangeboden krijgt. Het boek is een apologie van het christendom, misschien wel de uitvoerigste die de Antieke Wereld ons heeft nagelaten. Augustinus behandelt op meeslepende wijze de beschavingsgeschiedenis. Hij beschrijft oorlogen en veldslagen, analyseert godsbeelden, bestrijdt waanideeën, analyseert hartstochten en gunt zijn lezers een blik in de toekomst. Voor lezers die de inhoud van het

boek niet kennen, wil ik graag een poging doen het boek kort samen te vatten. Daarmee doe ik Augustinus geen recht, hoewel hij in de slotalinea van het boek zich excuseert richting hen die het boek te kort én hen die het boek te lang vinden.

Het boek in een notendop

In *De Stad van God* verdedigt Augustinus de redelijkheid van het christelijk geloof en bestrijdt hij de dwaasheid van het heidendom. Augustinus ziet in de wereld een strijd tussen twee gemeenschappen: de stad van God (*civitas Dei*) versus de stad van de mens (*civitas terrena*). Gelovigen horen bij de eerste, hemelse stad, ongelovigen bij de tweede, een aardse stad. De kerk, de stad van God, verkeert in deze wereld in de vreemde. Voor de gelovigen gaat het om dienen, liefde en het toekomstende, terwijl de stad van de mens zich laat kenmerken door eigenliefde, heerszucht en het hier en nu. Door de zonde heeft de mens zich afgekeerd van de goede Schepper, maar door Jezus is het mogelijk terug te keren. De geschiedenis van de wereld loopt uit op het finale oordeel, waarbij de goeden beloond en de kwaden gestraft zullen worden.

Traditie

Wat heeft het lezen van *De Stad van God* me gebracht? Ik wilde het consumeren voorbij, maar hoe dan? Er zijn veel kenners, er is veel over dit boek geschreven, wat ik zou daar aan kunnen toevoegen? Toch vermoedde ik dat het gezegde ‘veel geprezen, weinig gelezen’ ook voor dit boek gold. Velen zullen instemmend knikken, het je aanbevelen, maar gelezen, nee, dat niet. Bovendien vind ik dat slechts een beperkt publiek op de hoogte is van Augustinus: onder filosofen, in katholieke kring (gelukkig ook onder CDA'ers) en in

reformatorische kring (Calvijn citeert Augustinus regelmatig, zij het niet altijd met instemming). Voor velen is Augustinus een onbekende. En dat is jammer omdat goede, beproefde ideeën belangrijk zijn. Geleidelijke veranderingen werden vaak gevoed door grote idealen, zoals bijvoorbeeld de afschaffing van de apartheid.

In *De Stad van God* passeert een variëteit aan onderwerpen de revue: schepping, allegorische uitleg van de afmeting van de ark, begraven of cremieren, waarom er nog steeds wonderen gebeuren, seksualiteit, probleem van het lijden, duivelen en engelen, gezondheid en ziekte, eten en drinken. Regelmatig dacht ik: hier kan persoon X wat mee, dit is iets voor organisatie Y. Goede ideeën en aforismen werken inspirerend en motiverend. Het is nuttig te beseffen wat er in het koffer-tje van de traditie zit (beeld van Noordmans). Het besef dat verleden, heden en toekomst innig met elkaar verbonden zijn, is een rode draad in het boek. Traditie is niet de as bewaren, maar het vuur brandend houden. Ik heb dat geprobeerd door regelmatig mensen citaten van Augustinus te sturen. Hugo van Woerden en ds. W. Pieters doen dit ook. Van Woerden stuurt citaten van Maarten Luther, terwijl ds. Pieters elke dag een citaat van David Dickson mailt naar een grote groep ontvangers. Daarnaast leek het mij aardig elke maandagmorgen een tweet te plaatsen met daarin een update uit #DeStadvanGod. Als het kon, betrok ik de actualiteit erbij en anders was het wel een filosofische doordenker. Een stimulans dus om *De Stad van God* grondig te bestuderen en een zoektocht naar tweetable aforismen die minder dan 140 tekens bevatten of die in minder dan 140 tekens te parafaseren waren.

Tweets @alderliesten]

Vraag uit #DeStadvanGod: geldt 'u zult niet doden' voor alles wat leeft?
Dus ook dieren&planten? (I, 20) #Augustinus [23-2-2014]

'Niet hij verdient het goed te heten die weet wat goed is, maar hij die het goede
liefheeft!' - Augustinus op z'n best (#DeStadvanGod XI-28) [15-9-2014]

Goede raad v Augustinus: 'Vorm een oordeel over de dingen zelf, in plaats van het
belangrijk te vinden wie welke mening heeft' #DeStadvanGod [2-3-2015]

Gerechtigheid

De Stad van God is geen zoetsappige fictie die je af kunt doen met 'interessante lectuur', althans ik niet. Het zette voor mij de wereldpolitiek in een ander daglicht. Augustinus leerde mij dat er niet uitsluitend een materiele werkelijkheid, maar vooral een geestelijke werkelijkheid is. Bovendien zijn de geopolitieke ontwikkelingen, waar wij getuige van zijn, niet nieuw. Vanaf het begin van de geschiedenis – specifiek: vanaf de zondeval – is er een indringende strijd tussen goed en kwaad gaande. In *De Stad van God* stelt Augustinus de beschavingsgeschiedenis aan de orde, vanaf het begin van wereld, ja zelfs ervoor, tot het einde, het oordeel en de eeuwigheid. Voor Augustinus staat vast dat de overheid niet zonder gerechtigheid kan. Zonder gerechtigheid zijn overheden 'roversbenden'. We moeten streven naar gerechtigheid, maar de echte gerechtigheid is uitsluitend te vinden in de gemeenschap waarvan Christus de stichter is. Vrede en gerechtigheid hebben alles met elkaar te maken. En vrede heeft met orde te maken: 'De vrede van alle dingen is de rust van de orde. En de orde is die rangschikking van gelijke en ongelijke dingen

waardoor elk van hen zijn eigen plaats krijgt toebedeeld.' Van alle aardse goederen is de vrede meest voortreffelijk, begeerlijk en aangenaam.

Het kan zijn dat die orde wordt verstoord, bijvoorbeeld door een heerszuchtig vorst. Het oorlogspad opgaan, dat is roverij, aldus Augustinus. Maar, en daar is vaak op gewezen, Augustinus meende dat er ook zoiets bestond als een rechtvaardige oorlog (*bellum iustum*) – een filosofisch concept waar de filosoof Cicero al mee bezig was geweest. Bij een rechtvaardige oorlog gaat het volgens Augustinus om oorlogen die onrecht wreken of op zelfverdediging berusten. Een rechtvaardige oorlog heeft met noodzakelijkheid te maken. De wijze begint niet uit zichzelf aan een oorlog, maar wordt door de ongerechtigheid, razernij en roverij van de tegenpartij gedwongen tot een oorlog. Daarvoor moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan: het doel moet zijn om de vrede te herstellen, de strijd moet gevoerd worden door een wettig vorst en het gedrag in de oorlog moet rechtvaardig zijn. Augustinus toont zich een voorstander van stille diplomatie

De geopolitieke ontwikkelingen zijn, niet nieuw. Vanaf het begin van de geschiedenis is er een indringende strijd tussen goed en kwaad gaande. Vrede en gerechtigheid hebben alles met elkaar te maken

die de onderhandelingstafel, het compromis, prevaleert boven het gewapende conflict. Augustinus bracht de term rechtvaardige oorlog in verband met de liefde. Omdat het menselijke beoordelingsvermogen tekortschiet, is het volgens Augustinus wijs hierin met grote terughoudendheid te handelen.

Daarom trekt Augustinus geen scherpe lijnen. Het is niet zo dat je iets als kwaad kan aanwijzen en het tegenovergestelde als goed. De inwoners van de stad van God en de stad van de mens wonen door elkaar. Met het blote oog zijn ze niet te onderscheiden. De schrijver Solzjenitsyn zou later schrijven dat de scheidslijn tussen goed en kwaad niet tussen west en oost, of tussen kerk en wereld, maar dwars door je eigen hart loopt. Het falen, vergeten en dagdromen van ons dwingt niet al te hoog op te geven van het maatschappelijk idealisme alsof het ooit goed komt. Het tekort zit diep in ons sociale systeem en te vrezen valt dat de bevrijding van buiten onszelf moet komen.

Botsende beschavingen

Zou je Augustinus een cultuurpessimist kunnen noemen à la Spengler en Huntington? In cultuurpessimistische publicaties zoals

Der Untergang des Abendlandes van Oswald Spengler en *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* van Samuel P. Huntington wordt ook een apocalyptisch visioen geschetst. De strekking is dat het eerst slechter moet gaan, de cultuur is in verval en wij weten het, maar daarna zal de mensheid bevrijd worden. In zijn boek legt Huntington bijvoorbeeld uit dat hoewel een clash tussen de beschavingen onontkoombaar is – over determinisme gesproken! –, we er alles aan moeten doen om botsingen tussen culturen te voorkomen. Diverse publicisten hebben er recent op gewezen dat botsingen tussen wereldgodsdiensten hét thema van de 21e eeuw zullen worden. Religieuze en culturele verschillen zullen belangrijker worden al naar gelang de kloof tussen rijk en arm en oost en west zullen toenemen. Religie leidt tot geweld, zo wordt wel betoogd.

Augustinus bewijst in *De Stad van God* het tegendeel. Hoewel Augustinus zijn pijlen voornamelijk op de filosofen met hun goden en godinnen richtte, keek hij verder dan het Romeinse Rijk (dat niet veel later zou instorten). De ware godsdienst leidt niet tot waanzin of geweld, maar tot vrede en orde. Zonder gerechtigheid zijn overheden roversbenden. Augustinus behandelt in de laatste

Solzjenitsyn: “de scheidslijn tussen goed en kwaad loopt niet tussen west en oost, of tussen kerk en wereld, maar dwars door je eigen hart”

delen van het boek passages uit de Openbaringen aan Johannes. Augustinus wees op de jongste dag. Dan zal God alles herstellen en zal er volledige harmonie zijn – voor de inwoners van de stad van God. Het nieuwe Jeruzalem, de stad waarvan ze door genade inwoner werden, zal neerdalen uit de hemel. Voor de inwoners van de stad van de mens loopt het minder goed af. Ook hun bestemming zal eeuwig zijn, maar buiten, zonder God.

Afleiden

Zolang het einde er niet is, zal er strijd zijn. De koning van de stad van de mens, door Augustinus de duivel genoemd, is uit op onenigheid en meningsverschillen. Het gaat hem niet alleen om verleiden maar ook om afleiden. Niet alleen macht, de goden van deze wereld, carrière, maar ook superfoods en theologische disputen kunnen het zicht op de waarheid vertroebelen. Dé Waarheid. Augustinus' zoektocht naar waarheid, wat zijn oeuvre kenmerkt, spoort ons aan dit ook te doen. We hebben de dingen te onderzoeken, te beproeven, te bevragen. Het is nuttig om het contrast op te zoeken, want juist in het donker komt het licht tot zijn recht. Gezondheid waardeer je meer als je ziek bent geweest, zo schrijft Augustinus. En dus moeten we moeilijke kwesties, zoals eugenetica, niet uit de weg gaan. Geen antwoord zonder vraag, geen pijn zonder leven.

Als we behoefte hebben aan duiding en gewijzers, behoefte aan vaders die ons bij te hand nemen en corrigeren waar nodig, dan

De ware godsdienst leidt niet tot waanzin of geweld, maar tot vrede en orde

is de vraag naar het ware terecht. Ja, het schone is ook belangrijk. Wie een stap terug doet en de tijden probeert te overzien, weet dat de wereld niet draait om de winnaar van een talentenjacht op televisie of om er zo lang mogelijk jong uit te zien. De relatie met de weergaloos goede Schepper, een prachtige typering van Augustinus, daar gaat het om. Niet om het hier en nu, maar het toekomstige. Niet onwetendheid koesteren, maar opvoeding hoogachten. Geen ongebondenheid, maar gehoorzaamheid. Het is dus veel meer dan het genoeg van het gegrepen worden door een boek. Het is reflectie. Zoeken. In de geest van Augustinus: genieten van het debat, tegenstrijdigheden koesteren, dé Waarheid zoeken.

Bronnen

Aurelius Augustinus, *De Stad van God*, Amsterdam: Ambo (2011).
 Thijs Rutten, *Augustinus als mysticus*, Baarn: Ten Have (2003).
 Gordon MacDonald, *Breng orde in je innerlijk leven*, Hoornaar: Gideon (2006).
Geschiedenis der wijsbegeerte (deel II), Zutphen: W.J. Thieme & Co (1921).
 Rob A. Nijhoff (red.), *Volgers. 16 christenen die onze wereld hebben veranderd*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn (2012).